

HZ. AİŞE (R.A.)

Hülya KÜÇÜK

SÜ. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

1- YAŞADIĞI DEVRİN ÖZELLİKLERİ

Bilindiği gibi bir şahsı, yaşadığı devrin ictimâî ahvâli içerisinde mütâlaa etmeden tam olarak anlamak veya anlatmak imkansızdır. Bu sebepten Hz. Aişe'nin hayatını incelemeye başlamadan önce, yaşadığı devri kısaca gözden geçirmek faydalı olacaktır. Hz. Aişe'nin yaşadığı devri, üç kısımda mütâlaa edebiliriz.

a- Nebi (a. s.) Devri:

Hz. Aişe'nin: "*Aklım erdi ereli annemle babam müslümandılar*"¹ tarzındaki bir rivayetinden O'nun cahiliye devrinde hiç yaşamadığını anlıyoruz. Aslında doğum tarihi olan, 617 (M) tarihine bakarak da bunu anlayabiliriz.²

Nebi (a.s.) devrinin en başta gelen hususiyetlerinden biri, ilk müslümanların katlandıkları zulümlerin ağırlığıdır. Peygamberimiz, ashabının başına gelenleri gördüğü zaman, "*Eğer Habeşistan'a giderseniz, sizin için iyi olur. Orada yanındakilere zulmetmeyen bir hükümdar var. Allah işleri âsan edinceye kadar orada kalın.*"³ şeklinde geçici bir tedbir almıştı. Bu arada Rasulullah bir melce (*sığınacak yer*) aramak için Tâif'e gitti.⁴ Fakat, orada aradığı ilgiyi bulamayınca üzülerek ayrıldı. Bir tebliğci olarak ümidini asla kaybetmedi. Akabe denen yerde, saçlarını traşla uğraşan altı kişiyle karşılaşınca, onları hiç küçümsemeden tebliğ vazifesini yerine getirdi. Bunlar Medinelî idiler. Şehirlerinde ehl-i kitab olan yahudiler vardı ve bunlar her zaman bir peygamberin geleceğini, kendilerinin de, ona uyacaklarını söyleyip dururlardı. Söz konusu altı kişi bu bilgidен yola çıkarak hemen İslamiyeti kabul ettiler.⁵ Böylece İslamiyet, Medine'ye girmiş oldu. Medine'deki müslümanların sayısı gün geçtikçe arttı ve müslümanları Medine'ye davet ettiler. Mekkelî müslümanlar, Medine'de dinlerini daha iyi ya-

şayacaklarını düşünerek dinleri uğruna mallarını mülklerini bırakıp, Medine'ye hicret ettiler.

Medine'de ilk İslam devleti ortaya çıkınca, yeni İslam cemiyetinin, işlerinin icabı, sevk ve idareye, muâmelâta dair ahkam ortaya çıktı. Teşrî faaliyet, fertlerin veya cemiyetin hayatıyla ilgili de olsa, tatbikat amelî sahaya yöneldi.⁶ Zira İslamiyetin geleceğini düşünmek icab ediyordu.⁷ İslamiyette idarenin gayesi, dini korumak ve onun hakimiyetini sağlamaktı.

Müslümanların, Medine'de yaptıkları en mühim işlerden biri de, yaptıkları camilerin yanına bir hücre ekleyerek, veya caminin bir köşesini öğretim için ayırarak ilk İslam üniversitesi denebilecek bir yer haline getirmeleri idi. Rasulullah (a.s.) devrinde ilmin tek kaynağı kendisi idi.⁸ Mescidde oturduğu zaman, ashab onun etrafında halka olur onu dinlerlerdi.⁹

Rasullah (a.s.), Allah'ın kitabını açıklayıcı, ahkamını tebliğ edici, ayetlerini vuzuha kavuşturucu idi. Kur'an'ın inişi, yaklaşık 23 yıl sürmüş, Rasulullah, bu süre zarfında, etrafındakilere tedrici olarak İslam'ı tebliğ etmiş, Kur'an'ın ahkamını tatbik etmişti.¹⁰ Yani Hz. Muhammed, hem muallim, hem hâkim, hem kadı, hem müftî idi. Bütün hayatı boyunca bir tebliğci olduğunu unutmadan üstüne düşen herşeyi, mükemmelen yerine getirmişti. Nebi (a.s.) devrinde vahiyler, hem yazılıyor, hem de hafızalara yerleştiriliyordu.¹¹ Böylece, Kur'an'ın tesbiti sağlan bağlanmış oluyordu. Ancak hadisler, ilk devirlerde, Kur'an'la karışma korkusu olduğu ve yazıyı bilenler az olduğu için yazılmıyordu. Ancak bazı kimselere yazmaları için izin veriliyordu.¹²

İttifaka yakın bir görüşe göre Mâide Suresinin üçüncü ayeti indikten sonra Peygamberimiz, Rab-bine kavuştu. Rasulullah'ın irtihali ile Arab birliği,

şiddetle sarsıntıya uğradı.

b- Hulefa-i Raşidin devri:

Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin halifelik yaptığı devre Hulefa-i Raşidin devri denir. Kelime anlamı bakımından "*Doğru yolu bulan halifeler*" demektir. Peygamberimizin, "*Benim ve hidayete ermiş, hulefa-i raşidinin sünnetine uymalıyız*"¹³ hadisi, bu devrin kıymetini beyan için kafidir.

Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer devri, tam bir sükun içinde geçti. Zaten bu devreye de, "*Asr-ı Saadet*" denir. Tarih kitaplarından öğrendiğimize göre Abdullah ibn Sebe'nin başlattığı fitne, Hz. Osman devrinde gitgide dallanıp budaklanmaya başlamıştı. Hz. Osman'ın şehadetinden sonra, İslam fütuhâtı frenlendiği gibi, İslam birlik ve beraberliğine gölge düşmüş, şifler, hâriciler gibi bir takım gruplar meydana çıkmıştı.¹⁴

İleride ele alacağımız Cemel Vak'ası ve Sıffin Savaşı'nın da bahanesi yine Hz. Osman'ın şehadetidir.

Dört halifeden her biri, müşkil bir mesele çıktığında veyahut cevabı henüz belli olmayan bir mevzuuda fetva sorulduğu zaman hemen sahabenin hukukçularını davet eder, istişarede bulunurlardı. Hususen Hz. Ömer, istişarede en ileri idi.¹⁵ Re'ye dayanan ictihad, yine bu devirde ortaya çıkmıştı. Ama, fetva veren sahabîlerin azlığı dolayısı ile fazla ihtilaf çıkmamıştır.¹⁶ İlaveten icma da, bu devirde fıkıhın kaynakları arasına girmiştir.¹⁷

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'den itibaren etraftaki büyük şehirlere Kur'an, hadis ve fıkıh muallimleri gönderilmeye başlanmıştır.¹⁸ Bu iki halife devrinde de hadis kitabetine yer verilmemiş, sözlü nakil ve rivayetle yetinilmiştir.¹⁹ Bunda da çok titiz davranılmış, her rivayet için iki şahit şart koşulmuş veya yemin ettirilmiştir. Aksi takdirde, rivayet kabul edilmiyordu.²⁰

Bu devrin en büyük ilmî hadisesi, şüphesiz Kur'an-ı Kerim'in kitap haline getirilip sonra da tab' edilmesidir. Sahabe, Ridde harpleri sırasında hafızların ölmesi dolayısı ile Kur'an'ın kaybolmasından korkarak bu işe girişmişti.²¹ Hz. Ebu Bekr zamanında bir araya getirilen Kur'an, değişik yerlerde değişik kavimler arasındaki, kıraat farklılığını ortadan kaldırmak için, Hz. Osman zamanında diğer

mushaflar nesh edilip, tekbir kıraat üzere yazılan üç mushaf etrafa gönderildi.²²

Mühim ilmî çalışmalarla dolu olan bu devirden sonra, Hz. Muaviye ile başlayan Emeviler devri gelir.

c- Emeviler Devri:

Önceden de söylediğimiz gibi bu devri hazırlayan en mühim hadise, Sıffin Savaşı idi. Savaşın başlamasına amil, Hz. Osman'ın şehadeti idi. Bazı tarihçiler, kendini alim zanneden cahiller, hadlerini bilmeyerek, bu savaşta haklıyı haksızı tefrik etme yoluna gitmişlerse de, bu çok yanlış bir tutum olmuştur, çünkü sahabeye dil uzatmak çok çirkin bir harekettir.

Hz. Ali'nin hicrî 40 yılında, Ramazan'ın onyedisinde öldürülmesinden sonra²³ halk O'nun oğlu Hz. Hasan'a biat etti. Fakat Hz. Hasan, durumu düzeltmek için, Hz. Muaviye ile anlaştı ve Muaviye'ye biat gerçekleşti.²⁴ Hz. Muaviye halife olunca bir grup hâriciyi toptan öldürttü.²⁵ Hz. Osman zamanında başlayan fitne artık iyice yayılmıştı. Bu devrin, mühim hadiselerinden biri de, Kerbela hadisesidir. Şu konuyu da belirtelim ki, Hz. Hüseyin'den Kerbela'da dökülen kan, ehl-i Şia zümresinin filizlenmesine çok etki etmiştir. "*Yevm-i Kerbela*" deyimini ehl-i Şia için bir cenk narası haline gelmiştir. Bu olay daha sonraları, Emevi iktidarının çökmesine sebep olan amillerden biri olmuştur.²⁵ Kuzey Afrika ve Güneybatı Avrupa'ya kadar ilerlenen bu devirde, Şia fitnessi başta olmak üzere, bir takım karışıklıklar yüzünden ilmî faaliyet eskisine nazaran yavaşlamıştır.

Fahru'l-İslam Pezdevî, "*Usul*" adlı eserinde Emeviler devrinde, İslam hukukun duraklama geçirdiğini kaydettikten sonra: "Bu devirde islam hukukçuları yok değildi, fakat kabuklarına çekilmiş inziva içinde yaşamaktaydılar."²⁷ diyor. Ama şunu da unutmamalıyız ki, günümüze kadar gelen aslını muhafaza eden, yahud, başkalarının kitaplarında yer alan ilk fıkıh kitapları Emevilerin son zamanlarında yazılmıştır.²⁸

Yine bu devirde, Basra'ya yerleşen yabancıların arab dili ve gramerini öğrenmeleri için ilmî bakımdan, Arap gramerinin tedkik ve araştırılmasına başlanmıştır.²⁹

Daha sonraki senelerde İslamın temellerini sar-

san birtakım dinî, felsefî cereyanların başlangıç safhaları belirlemeye başlamıştır. Bu yüzden, bazıları bu devirde hadis vad'inin (uydurmanın) varlığından da söz etmiştir. *Mustafa es-Sibâî*; "Bu iddia, aslı olmayan hayalî bir iddiadır. Böyle birşey tarih kitaplarında nakledilmiyor. Binlerce hadis içerisinde, herhangi bir Emevi halifesine isnad edilen ve kendi görüşlerini yayma gayesini güden bir hadis göremiyoruz. Eğer böyle bir şey vardysa nereye kayboldular."³⁰ diye cevap vermektedir. Emeviler devrinde ilim peşinde koşan birçok kişiye Mescid-i Haram, öğrenim yeri olarak dar geliyordu.³¹

Hz. Muaviye zamanında, askeriye üst seviyeye yükselmiş, posta teşkilatı ve devlet arşiv dairesi kurulmuştur.

İşte Hz. Aişe, bu şartlar ve muhit içerisinde yetişmiş ve yaşamıştır.

2- ŞAHSİYETİ

a- Nesebi:

Aişe ismi "*el-Ayş*"tan müştaktır.³² Dokuzuncu müslüman olan Hz. Aişe'nin künyesini, kendi isteği üzerine Rasulullah vermiş ve "*Ümmü Abdillah*" olarak künyelendirmiştir.³³ (Abdullah, Hz. Aişe'nin kızkardeşinin oğluydu.) Babası, Ebû Bekir, Abdullah b. Kuhafe... Müretti'bnü Ka'b et-Teymf'dir. Annesi, Ümmü Ruman binti Umeyr ibni Vehmani b. Haris ibni Ğanem ibni Malik ibn Kinane'dir.³⁴ Annesi, aynı zamanda Ümm-ü Aişe olarak da anılır.³⁵

Hz. Ebu Bekr ile Rasulullah'nın nesepleri, Mürre binti Ka'b'da birleşir. (Altıncı göbekte birleşirler)³⁶

b- Hocaları:

Hepimizin kolayca anılabileceği gibi, sahabenin seçkin alimleri arasında bulunan Hz. Aişe'nin talimi herkesin talim tarzından çok farklı bir surette gerçekleşmiştir. O, ev hayatında eşine yardım eden bir kadın, büyük bir üstadından ders alan ve dersi en güzel şekilde zihnine yerleştiren bir talebe idi.³⁷ İlmi ile herkesi kendine hayran bırakan Ümmü'l-Mü'mininin, bir gün Urve'nin: "*Sen insanların en fakihisin*" demesi üzerine: "*Rasulullah'ın hanımı ve Ebu Bekr'in kız olmam, dini öğrenmeme mani mi?*"³⁸ diyerek, ilminin kaynaklarını hemen belirtmiştir.

Akkâd, şöyle diyor: "Edebî değeri bulunan şiir ve hutbeleri öğrenip, rivayet etmekte Hz. Aişe'nin babasından bolca istifade ettiği muhakkaktır. Sıddık Ailesinde görülen bu tabîî kültür, Hz. Ebu Bekr'e da-

yanmaktadır."³⁹

Hz. Aişe, babası ve Rasulullah'tan aldığı bilgilerle kalmamış, Hz. Ömer, Fatıma, Sa'd b. Ebi Vakkas, Used b. Hudayr, Cuzame binti Vehb, Hamza binti Amr'dan da hadis almıştır.⁴⁰ Aslında, Hz. Aişe'nin Rasulullah ile dokuz yıl evli kaldığını ve Rasulullah'ın başka hanımlarının da olduğunu düşünürsek, Hz. Aişe'nin Peygamberimizle geçirdiği, bütün vakitlerini birşeyler öğrenmekle doldurduğunu söyleyebiliriz.

c- İlmî Faaliyetleri:

1- *Hadis ilmindeki Faaliyetleri:* Rasulullah'nın zevcesi olması dolayısı ile Hz. Aişe'nin bazı imtiyazlara sahip olduğu muhakkaktır. Başkalarının mülâki olmadığı durumlarla bizzat mülâki oluyor, Rasulullah'nın yaptığı herşeyin hikmetini öğrenmeden geçmiyordu. Bu sebeple Rasulullah'nın evinde yaptığı ve "*Füilî Hadis*" diye adlandırılan sünnetin rivayetinde O'ndan gelen nakillere itimad edilirdi.⁴¹ Mesrûk, O'ndan rivayet ederken daima "*Es-Sikatu binti Sıddık*" ibaresini kullanırdı.⁴²

Hadisleri ezberlemesine hafızasının büyük yardımı olduğu gibi, dikkatli oluşunun da te'siri vardı. Meselâ, Tayâlisî'nin Müsnedi'nde, Mekhûl'den gelen bir rivayette, Hz. Aişe'nin, Ebu Hureyre'nin "*Uğursuzluk üç şeydedir: Ev, kadın ve atta*" dediğini işittiği ve "*Ebu Hureyre dikkatli ezberleyememiş, o Rasulullah, 'Allah, uğursuzluk, kadın, ev ve attadır' diyen yahudileri kahretsin*" derken içeri girmiş, böylece hadisin sonunu işitip başını işitmemiştir" diyerek Ebu Hureyre'ye, dikkatli olması gerektiğini hatırlatmıştır.⁴³

Urve, O'nun insanların en bilgilisi olduğunu söylerken, mübalağa etmiyordu. Taberânî'nin *Evsal*'ında rivayet ettiği bir hadis bunu te'yid eder: "Ebu Hureyre, Rasulullah'nın "*Vitir namazını kılmayanın hiçbir namazı yok gibidir*" rivayeti Hz. Aişe'ye ulaşınca, "Bunu söyleyen kim? Ebu'l-Kasım, "*Kim kıyamet gününe abdestine, namazın rûku', sücûd ve vakitlerine riayet etmek şartıyla, beş vakit namazla gelirse, Allah indinde ona azab olunmanak üzere bir ahdi olur. Eğer bir kısme bunları eksiltmiş olarak gelirse, Allanın indinde bir ahdi olmaz. Allah isterse affeder, isterse azab eder*"⁴⁴ demiştir, diyerek, kendinden daha çok hadis rivayet eden bir "*Mük-sirun*"un hatasını düzeltiyordu. Buna benzer birkaç

vak'a daha vardır. Kendisi de, 2110 hadisle Mük-sirûndandır.⁴⁵ Bilhassa kadınların özel halleriyle ilgili dîni ahkam içeren hemen hemen her hadis, Hz. Aişe'den gelmektedir. Hz. Aişe'nin Esahhu'l-Esânî'di şöyledir:

Yahya ibn Said an Ubeydullah ibn Ömer ibn Hafs an Kasım ibn Muhammed an Aişe ve Zühri veya Hişam b. Urve an Urvetu'bni Zübeyr an Aişe. En zayıf isnadı da şöyledir: El-Haris ibn Şibl an Ümmün Numan an Aişe.⁴⁶

Bilindiği gibi, hadislerin mana üzere rivayeti, her ravi için tecviz edilmemiştir. Ancak fesahat ve be-lağat sahibi, hadisin mahiyetini tam olarak kav-rayabilen raviler için mana üzere rivayet caizdir. Hz. Aişe de, hadisin mana üzerine rivayetine cevaz ve-renlendirdi. Urve ibn Zübeyr, O'na kendisinden bir hadisi, değişik şekillerde yazdığını söylemesi üze-rine o: "Eğer manalarda bir değişme olmuyorsa, bunda bir beis yoktur" diyerek, mana üzere rivayet hususundaki görüşünü belirtmiştir.

Ebu Musa el-Eş'arî, "Sahabenin hadisinin doğ-ruluğundan, tazammun ettiği hükmün doğ-ruluğundan şekke düşüp de Hz. Aişe'ye sorup, ondan cevabını alamadığı hiçbir şey yoktu" diyerek, O'nun hadis ilmindeki yerine işaret eder.⁴⁷ Zübeyr de O'nun hadislerine ne kadar güvencildiğini belirtmek için: "Vallahi Aişe, Rasululah'a yalan isnad etmemiştir" der.⁴⁸

2- *Fıkıh İlmindeki Faaliyetleri*: Bizzat icthad etmek kabiliyetini haiz hukukşinas ravilerden biri de Hz. Aişe'dir.⁴⁹ Ebu Seleme ibn Abdullah: "Ra-sulullah'ın sünnetini en iyi bilen, re'yine baş-vurulduğunda en isabetlisini söyleyen ve ferâizi en iyi bilen Hz. Aişe'dir." diyerek sünnet ve fıkıhta O'ndan daha bilgelisini görmediğini belirtir.⁵⁰ Atâ da: "Aişe insanların en fakihî ve halk nazarında en iyi görüşlü kişisi olarak değerlendiriliyordu"⁵¹ der.

O'nun ilmüne sahabe ve tabiun şahiddir.⁵² Her ve-sile ile O'nu öven Urve, diğer ilimlerde olduğu gibi, fıkıhta da Hz. Aişe'den daha alim birisini gör-mediyini belirtir.

İlminden başkalarını faydalandırmak için fetvalar verirdi. Öyle ki, sahabenin en çok fetva veren yedi kişisinden biriydi. Ama şunu söyleyelim ki, fazla fetva vermesi diğer sahabelere göreydi. Esasen sa-habe devrinde, fazla fetva verilmezdi.⁵³

Sahabenin ileri gelenleri, O'na adam yollayıp, öğ-renmek istedikleri feraiz, ahkam ve sünnetten sorular sordururlardı.⁵⁴ Bazen de mektupla soru so-ruyorlardı. Meselâ, Ziyad ibn Ebi Süfyan'ın, Ka'be'ye kurbanlık deve sevkedenin üstüne, hacıya haram olan şeylerin haram olup olmadığını öğrenmek mak-sadıyla yazdığı mektup bu türdendir.⁵⁵

Mesruk anlatıyor: "Bana Aişe miras ile ilgili me-seleleri bilir miydi?" diye sordular, ben de"Evet, yemin ederim ki, ashabın ileri gelenleri mirasla ilgili meseleleri öğrenmek için O'na gelirlerdi" dedim.⁵⁶ Nitekim Rasulullah'ın irtihalinden sonra, Hz. Osman, Hz. Ebu Bekr'e adam yollayıp, Rasulullah'ın, mi-rasının nasıl dağıtılacağı hususunda O'na danışmıştı. Hz. Aişe, "Resulullah'ın biz peygamberler miras bı-rakmayız, bıraktığımız şeyler sadaka olarak Beytu'l-Mala kalır dediğini işittim" diyerek meseleyi ay-dınlığa kavuşturur.⁵⁷

Fıkıhın çeşitli mevzularının hemen hemen hep-sinde Hz. Aişe'den rivayet edilen hadisler mev-cuttur.⁵⁸ Tabiidir ki, fıkıhtaki bu yerini sünnet bil-gisine borçludur. Bu sayede sahabenin çoğunun yanlışlıklarını düzeltirdi. Meselâ, Ebu'd-Derda halka hitaben: "Kim sabaha kadar nafile namaz kılarsa, artık onun vitir namazı kılması gerekmez" der. Bunun Hz. Aişe'ye ulaşması üzerine O, "Ebu'd Derda hata etti"⁵⁹, Rasulullah hem sabah ve hem de vitir namazını kılardı⁶⁰ diyerek yapılan hatayı dü-zeltir. Ayrıca hadislerin manalarına tam vakıf olduğu için yanlış ahkam çıkarmazdı. Buna misal olarak şu vakayı anlatabiliriz: "Bir gün Ebu Sa'd, hasta iken, "Ölümüm yakındır, yeni elbiselerimi getirin, çünkü Rasulullah, "Ölü içinde öldüğü elbiselerle Allah'a kavuşur" demişti" deyince, Hz. Aişe: "Allah Ebu Sa'd'a rahmet eylesin. Rasulullah, "Elbise" kelimesi ile insanın öldüğü zaman üzerinde bulunduğu amel-leri kastetmiştir" der.⁶¹

Hz. Aişe'nin işitip de anlayamadığı hiçbirşey yoktu: Anlamamışsa muhakkak anlayıncaya kadar sorardı.⁶² Ensar kadınlarını da, soru sorabilme hu-susiyetleri sebebiyle övmüş ve şöyle demiştir: "Ensar kadınları ne iyi kadınlardır. Hayaları, din-lerini öğrenmek için kendilerini soru sormaktan alı-koymadı."⁶³ Utandıkları için, Rasulullah'a bazı me-seleleri soramayan kadınların en büyük yardımcısı Hz. Aişe idi. Rasulullah'ın diğer zevceleri arasından

sivrilmişti. ⁶⁴

Güvenilirliği mevzuunda ulemanın sözbirliği içinde olduğu Hz. Aişe hakkında Mesruk: "Ashabın fetva makamı dahil, O'na feraizden sorarlardı" demiştir⁶⁵ ki, yalnız bu söz bile O'nun fıkıhtaki yerini anlatmaya kafidir.

3- *Tefsir İlmindeki yeri:* Urve, O'nu Kur'an-ı Kerim'i en iyi bilen⁶⁶, Ebu Seleme de, nüzul sebeplerini en iyi bilen kişi olduğunu söylerler. Zaten, nüzul sebeplerini bilmekle ayetleri anlam arasında sıkı bir ilişki vardır.

Daha evvel de dediğimiz gibi işittiği herşeyi anlamak isterdi. Meselâ, bir gün Rasulullah, Cennet ve cehennemden bahsederken; "Sırat köprüsünden kim geçerse ince bir hesaba tabi tutulur ve helâk olur" deyince, Hz. Aişe, canım sana feda olsun ya Rasulullah, Kur'an'da, "Kimin kitabı sağından verilirse kolay bir hesapla hesaba çekilir"⁶⁷ buyurulmuyor mu? diye sordu. Rasulullah: "Senin dediğin amel-lerin tartılmak üzere insanların mizana arzolanmasıdır, yoksa kim ince hesaba çekilirse helâk olur" cevabını verdi.⁶⁸

Urve ibn Zübeyr, Hz. Aişe'ye Kur'an'da Safa ve Merve arasında sa'y etmede bir beis olmadığını, yani bu hususta bir farziyetin olmadığını okuduğunu söyleyince, Hz. Aişe: "O söylediğin ne fenadır. Rasulullah ve müslümanlar sa'y ederlerdi..." bu mevzuuda biz Rasulullah'a sorduğumuz zaman senin sözünü ettiğin ayet indi diyerek, buradaki "cünah" lâfzının mübaha değil, vacibe delalet ettiğini açıklamıştır.⁶⁹

Hz. Aişe, Kur'an'daki "Salatu'l-Vustâ"⁷⁰ tabirini, Salatu'l-Asr şeklinde tefsir etmiş, hatta elinde bulunan Kur'an nüshasına bunu eklemiştir.⁷¹

4- *Diğer ilimlerdeki yeri:* Peygamberimizin devrini hatırlıyacak olursak, o devirde okuyup yazmanın pek inkişaf etmediği, okuyup yazabilenlerin sayısının az olduğunu görürüz. Aişe de okuyup yazmayı bilenler arasında idi. Talat Koçyiğit ise, O'nun sadece okumayı bildiğini kaydeder.⁷²

Kültür seviyesi yüksek bir aileye mensup olmak, muhakkak ki ona bazı hususiyetler kazandıracaktır. Babasından şiir, tarih, neseb ilmi gibi bazı mevzularda bolca istifade etmiş⁷³ olan Hz. Aişe, tıp ve edebiyatta da ileri idi. Hişam b. Urve: "Fıkıh, tıp ve şiiri Hz. Aişe'den daha iyi bileni görmedim" der.⁷⁴

Hatta bir gün ona: "Sen Arab tarihini, neseblerini ve şiirlerini biliyorsun, diyelim ki bunları Kureys'in alamesi olan babandan öğrendin, fakat tıpta da alimsin, işte buna hayret ediyorum", der. Hz. Aişe: "Urvecik, Rasulullah hastalanınca Arab ve acemler kendisine doktorlar gönderiyorlardı. İşte tıbbi da onlardan öğrendim"⁷⁵, diyerek Urve'nin merakını izale eder.

O'nun fesahatı da dillere destandı. Muhammed ibn Sîrîn, Ahnef'den şunu rivayet eder: "Hz. Ebu Bekr, Ömer, Osman ve Hz. Ali'nin hutbelerini işittim. Fakat bir beşerin ağzından Hz. Aişe'ninkinden daha güzel ve daha belîğ ve fasih konuşan birini görmedim," der.⁷⁶ Ebu Ömer ibn Abdilberr ise: "O, üç ilimde asrında benzersiz idi: Fıkıh, tıp ve şiir" der. Bu sözler şüphesiz birer mübalağa değildi. Dini ilimlerin yanında şiir, tıp, ensab, arab edebiyatı ve tarihini de bilmesi O'nun adeta bir ilim hazinesi olduğunun delilidir.⁷⁷

5- *Bazı farklı görüşleri:* Kabul etmek lazımdır ki, günlük işlerinin farklılığı dolayısı ile sahabenin sünnet bilgisi farklı idi. Bu sebeple bazı hükümlerin sebebini bilmede bazı lafızları zabtetmede ictihad ve istinadlarında da isabet etmede, farklı idiler. Onların dayandıkları tek şey, istidlal tariklerine göre iltifat etmeksizin sadece itminanın bulunması idi.⁷⁸

Rivayetlerden anlaşıldığına göre çok hadis rivayet eden sahabilerde çok olmak üzere, muhatablarını ikna etmek ve fikirlerinin doğruluğuna şahit getirmek gayesi ile kendi ictihadları ile muvafık olan ayeti zikretme adeti vardı.⁷⁹ Kur'an ve sünnete mütearız olmamak şartı ile sahabeden herhangi birinin görüşünü almak bu bakımdan caiz görülmüştür.⁸⁰

Hz. Aişe'nin hususiyetlerinden biri de, istinbat gücünün olmasıdır. Yalnız başına yaptığı ictihadlarla sahabenin hatalarını düzeltirdi. Nitekim Zerkeşi, yalnız bu mevzu hakkında "el-İcâbetu li trâdi ma istedrekethu Aişetu ale's-Sahabe" adımı verdiği bir eser yazmıştır. Eserde bazı sahabiler ele alınıp Hz. Aişe'nin onların hangi hatalarının düzelttiği belirtilmektedir.

Bunlardan en önemlisi de, Hz. Aişe'den bahseden hemen hemen her kitapta yer alan bir rivayettir ki, şu şekildedir: Abdullah b. Ömer, Rasulullah'tan şu hadisi rivayet eder: "Ölü, ailesinin kendisine ağlaması

dolayısıyla azab görür". Hz. Aişe, İbn Ömer'in bu hadisi iyice anlamadığını ve zabtetmediğini söyleyerek tenkid etmiş ve Rasulullah'ın bu hadisi bir yahudi kadının mezarının yanından geçerken irad ettiğini söylemiştir.⁸¹ (Ailesi ağlıyor, bu ise burada azab görüyor-Ağlamaları sebebiyle değil; yahudi olduğu için...)

Biraz evvel söylediğimiz gibi Hz. Aişe sahabelerden çokca rivayet edenlere de bazen karşı çıkmış ama bu karşı çıkışı daha çok düzeltme şeklinde olmuştur. Meselâ, Ebu Hureyre, bir tek mest ile yürümenin aleyhinde bir hadis rivayet etmiş, Hz. Aişe bunu duyunca tek mest ile yürümüş ve "*Mutlaka Ebu Hureyre'ye muhalefet edeceğim*" demiştir.⁸² Yine Ebu Hureyre'ye, "*Kadın, köpek ve eşek, namaz kılanın önünden geçtiği zaman namazı bozarlar*" rivayeti yüzünden karşı çıkmış ve: "*Vallahi siz kadınları eşeklere benzettiniz. Ben Rasulullah namaz kılarken yanılgım üzerinde onunla kiblenin arasında yatarım*"⁸³ demiştir.

İbn Ömer, "*Hac esnasında traş olur Mina'da şeytan taşlandıktan sonra koku ve kadından başka her şey helal olur.*" deyince, Hz. Aişe, "*Hayır, sadece kadın haram olur*" diyerek kokuyu bu hükümden çıkarmıştır.⁸⁴ Fukaha arasında çıkan ihtilaflardan biri de, Kazf cezasına çarptırılmış kişinin, şahadetinin kabul olunup olunmayacağı meselesidir. Hasan ibn Hayy ve Süfyan es-Sevri, "*Tövbe etse bile kabul olunmaz*" der. Hz. Aişe ise: "*Rasulullah'ın, hainin, hainenin değnek cezası yemişin... şahadeti kabul olunmaz*" dediğini belirterek görüşünü açıklar.⁸⁵

Hz. Ömer ve Hz. Aişe üç talakla boşanan kadının sükna ve nafaka hakkı olmayacağını ifade eden hadisi, Hz. Peygamber'den rivayet eden Fatma bint Kays'ın bu rivayetini Kur'an'a aykırı saydıkları için kabul etmemişlerdir.⁸⁶

Hz. Aişe'nin, "*Radâül-Kebir*" (büyük kişilerin emzirilmesi) mevzuundaki rivayeti peygamberimizin diğer zevceleri tarafından reddedilmiştir.⁸⁷ Meselenin aslına inilirse bunun Kur'an-ı Kerim'e ters düştüğü görülür. İbn Kuteybe burada bir tahsis olduğunu söyleyerek şöyle devam eder: "*Salim, Sehle binti Süheylin çok sevdiği eski bir kölesiydi. Azad olunduktan sonra da onun yanına gidip geliyordu. Sehle'nin zevcesi Ebu Huzeyfe ise buna kızıyordu. Rasulullah bunu önlemek için Salim'in, Sehle'yi em-*

mesini istemişti.⁸⁸

Köleye had cezasının uygulanması da ihtilaflı konulardandır. Ashabdan birçoğu lazım gelen had cezasının verilmesini caiz görmüşlerdir. Hz. Aişe de bu konuda aynı görüşü savunur.⁸⁹

Yine Ebu Hureyre'nin, ölüyü taşıyanın abdest alması ve ölüyü yıkayanın da güsül etmesi lazım geldiği şeklindeki görüşü Hz. Aişe'ye ulaştıca, "*Müslümanın cesedi pislik midir ki? onu tekrar tekrar taşısa dahi böyle birşey lazım gelmez*" demiştir.⁹⁰

Hz. Aişe, ayetlerin tefsirinde sahabeye yardımcı olduğu gibi, kıraat yanlışlıklarını da düzeltmiştir. Meselâ İbn Abbas'ın "*Ve zannû emnehum*"⁹¹ ayetini tahfifli okumasını reddetmiştir.⁹²

Bazı müellifler O'nun sure tertibi itibarı ile farklı bir Kur'an nüshasına sahip olduğunu söylerler.⁹³

6- Talebeleri: Aslında bütün muasırları O'nun talebesidir desek yeridir. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi sahabenin ileri gelenleri dahi kendilerine müşkil gelen durumlarda O'na müracaat ediyorlardı.⁹⁴

Talebeler, din ve dünya işleriyle yakında alakası bulunan hadis derslerine diğer derslerden daha fazla ilgi gösteriyorlardı. Sahabe, Hz. Peygamber'in metodlarını takibe çalışıyor, O'nun gibi nasihatlar veriyorlardı. Hz. Aişe de tabiuna şöyle nasihat ediyordu: "*Halkı yeise düşürmekten ve onların heva ve heveslerine uymaktan sakının.*"⁹⁵

(Amra binti Abdirrahman, Kasım ibn Muhammed, Hz. Aişe'nin talebelerinden olup, O'nun Rasulullah'dan rivayet ettiği hadislerini en iyi bilenler idiler.⁹⁶)

Aişe binti Talha, yukarıda sözü geçen Amra binti Abdirrahman, Hafsa binti Sirin, Hz. Aişe'nin çok kıymetli fakih talebelerindendir.⁹⁷ Hz. Aişe'den, sahabe ve Tabiundan birçok kişi rivayet etmiştir: Sahabeden, babası Ebu Bekr, Ömer ibn Hattab, Abdullah ibn Ömer, Ebu Hureyre, Ebu Musa el-Eş'ari, Abdullah ibn Abbas, Rabia binti Amr, Amr ibn As... Safiye binti Şeybe⁹⁸, Medine'nin yedi fukahasından, Kasım ibn Muhammed ibn Ebi Bekr⁹⁹, Süleyman bin Yesar, Mekke fukahasından İkrime, Ata, O'nun talebelerindendir.¹⁰⁰

DİPNOTLAR:

1. Muhammed Yusuf Kandehlevi, Hadislerle Müslümanlık,

(Müt: Ahmet Bütükcınar ve diğerleri), 1977, cilt: II, sf: 278.

2. Mustafa Fayda, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, (Aişe mad.), Cilt: 2, Sf. 201 vd.; W. Montgomery Watt; İslam Ansiklopedisi (Aişe mad.), Milli Eğt. Bak. Yay. Cilt: I, sf: 299.

3. İbn Esir, el-Kamil fi't-Tarih, C: I, sf: 76.

4. İbni Hişam, The Life of The Muhammed, sf: 146 (Lahor: 1970), (İngilizceye Ter: A. Guillame)

5. İbn Esir, a.g.e., C: II, sf: 96.

6. Abdulkerim Zeydan, İslam Hukukuna Giriş, (Ter: Ali Şafak), s: 172.

7. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, (Müt: Sait Mutlu), c: I, sf: 121.

8. M. Hamidullah, a.g.e., c: I, s. 114.

9. Muhammed Accâc el-Hatip, Es-Sünnetu Kable't-Tedvin, s. 48.

10. El- Hatib, a.g.e., s. 46.

11. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 54.

12. Talat Koçyiğit, Hadis Usulü, s. 24.

13. Tahavî, İhtilafu'l-Fukaha, s. 1.

14. Muhammed el-Hudari, Fıkh-ı İslam Tarihi, (Müt: Haydar Hatipoğlu), s. 135-136.

15. Ali Şafak, İslam Hukukunun Tedvini, s. 28.

16. A. Zeydan, a.g.e., s. 203.

17. A. Zeydan, a.g.e., s. 188.

18. Ali Şafak, a.g.e., s. 29-30.

19. A. Zeydan, a.g.e., s. 204; A. Şafak, a.g.e., s. 22.

20. Ali Şafak, a.g.e., s. 23.

21. M. el-Hatib, a.g.e., s. 144; A. Zeydan, a.g.e., s. 204; İ. Cerrahoğlu, Tefris Usulü, s. 70; Bedruddin Aynî, Umdetu'l-Kârî, c: II, s. 24.

22. M. el-Hatib, a.g.e., s. 144.

23. Geniş bilgi için bkz. İbn Esir, el-Kamil, c: III, s. 386.

24. İbn Esir, el-Kamil, c: III, s. 404-405.

25. İbn Esir, el-Kamil, c: III, s. 410.

26. Philip Hitti, İslam Tarihi, (Müt: Salih Tuğ), c: II, s. 304.

27. Şafak, a.g.e., s. 21.

28. Şafak, a.g.e., s. 36.

29. P. Hitti, a.g.e., s. 379.

30. Mustafa es-Sıbaî, es-Sünnetu ve Mekanetuha fi Teşri'i'l İslam, s. 303.

31. el-Hatip, a.g.e., s. 151.

32. en-Nevevi, Tehzibu'l-Esma ve'l-Luğât, c: II, s. 352; Bedruddin Zerkeşî, El-İcabe li İradi mâ İstadreketu Aışetu ale's-Sahabe, s. 37.

33. İbn Sa'd, et-Tabakatu'l-Kübra, c. VIII, s. 64; Nevevi, a.g.e., c: II, s. 351; Zerkeşî, a.g.e., s. 37.

34. Babası için bkz. İbn Esir, a.g.e., s. 352; Ebu İshak, eş-Şafî, Tabakatu'l-Fukaha, s. 36; İbn Sa'd, Tabakat, c: VIII, s. 53; Annesi için bkz. en-Nevevi, a.g.e., c: II, s. 350.

35. en-Nevevi, a.g.e., c: II, s. 250.

36. Ebu İshak, eş-Şafî, a.g.e., s. 36.

37. M. Akkad, Hz. Ebu Bekir, (Müt: Ali Özek), s. 273.

38. Kandehevi, a.g.e., c: IV, s. 1612.

39. Akkad, a.g.e., s. 223.

40. İbn Hacer, el-İsabe, IV, s. 361; el-Hatip, a.g.e., s. 475; Suphi Salih, Ulûmu'l-Kur'an, s. 313.

41. M. el-Hudari, a.g.e., s. 171.

42. İbn Sa'd, a.g.e., c: VIII, s. 66; İbn Esir, Üsdu'l-Ğâbe, c: VII, s. 191; Ebu Nuaym el-İsfehani, Hilyetu'l-Evliya, c: II, s. 43.

43. ez-Zerkeşî, a.g.e., s. 114.

44. İbn Sa'd, a.g.e., c: II, s. 375; İbn Hacer, İsabe, IV/360; Ebu İshak eş-Şirazi, Tabakatu'l-Fukaha, s. 1970.

45. ez-Zerkeşî, a.g.e., s. 121.

46. Subhi Salih, a.g.e., s. 304; Zerkeşî, İcabe, s. 63; T. Koçyiğit, a.g.e., s. 38.

47. M. el-Hatib, a.g.e., s. 474.

48. İbn Sa'd, a.g.e., c: VIII/69.

49. Sava Paşa, İslam Hukuku Hakkında Bir Etüd, c: I, s. 173.

50. İbn Sa'd, a.g.e., c: II, s. 375.

51. Zerkeşî, a.g.e., s. 54; Aynı hadis değişik rivayetle, İbn Hacer, İsabe, c: IV, s. 360; İbn Esir, Üsdu'l-Ğâbe, c: VII, s. 191'de de mevcuttur.

52. M. el-Hatip, a.g.e., s. 474.

53. A. Zeydan, a.g.e., s. 204; Ebu İshak, a.g.e., s. 48.

54. İbn Sa'd, a.g.e., c: II, s. 375; İbn Esir, Üsdu'l-Ğâbe, c: VII, s. 191; İbn Hacer, İsabe, c: IV, s. 360; İbn Kayyim, a.g.e., III/32; el-Hudari, a.g.e., s. 171; Ebu'l-İshak, Tabakatu'l-Fukaha, s. 48.

55. M. el-Hatib, a.g.e., s. 319.

56. İbn Sa'd, a.g.e., IV/189.

57. Zerkeşî, a.g.e., sf: 157.

58. el-Hudari, a.g.e., s. 171.

59. Burada geçen "Ekzebe", "ahtae" ile aynı manadadır. Ashab, cerh ve tadil ilmi bakımından "udul" kimselerdir.

60. ez-Zerkeşî, a.g.e., s. 148.

61. ez-Zerkeşî, a.g.e., s. 132.

62. M. el-Hatib, a.g.e., s. 64.

63. el-Hatib, a.g.e., s. 54.

64. es-Sıbaî, a.g.e., s. 58; el-Hatib, a.g.e., s. 70.

65. İbn Sa'd, a.g.e., c: II, s. 375 ve VIII/66; Ebu İshak, a.g.e., s. 45.

66. İbn Hacer, İsabe, IV/360.

67. İnşikak Suresi: 8.

68. Sahihu'l-Buhari, c: VI, s. 208.

69. ez-Zerkeşî, a.g.e., s. 144.

70. Bakara: 238.

71. İ. Cerrahoğlu, Tefsir Usulu, s. 102.

72. T. Koçyiğit, a.g.e., s. 21.

73. el- Akkad, a.g.e., s. 223.

74. İbn Hacer, İsabe, IV/360.

75. Kandehevi, a.g.e., c: IV, s. 1612.

76. Kandehevi, a.g.e., c: IV, s. 1611.

77. el-Akkad, a.g.e., s. 232-233; Subhi Salih, a.g.e., s. 313.

78. Dehlevî, (Şah Veliyullah), Hüccetullahi'l-Baliğa, c. I, s. 115.

79. Suat Yıldırım, Hadisleri Kur'anla karşılaştırma meselesi, (Tayyip Okıç Armağanı), Ankara, 1978, s. 108-109.

80. Tahavi, a.g.e., s. 9.

81. Ş. ed-Dehlevi, a.g.e., c. I, s. 115; Tahavi, s. 18.

82. Buhari, Sahih, 77. kitab, bab: 40.

83. Buhari, Sahih, 8/102; el-Lü'lüü ve'l-Mercan, c. I, s. 67;

İbn Kuteybe, a.g.e., s. 22; Tahavi, a.g.e., s. 6.

84. Muhammed Yusuf Musa, Fıkh-ı İslam Tarihi (Müt. Ahmed Meylânî), s. 162; Tahavî, a.g.e., s. 12.

85. Tahavi, a.g.e., s. 178.

86. S. Yıldırım, a.g.e., s. 106.

87. Tahavi, a.g.e., s. 6; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 403.

88. İbn Kuteybe, a.g.e., s. 403.

89. Tahavi, a.g.e., s. 151.

90. ez-Zerkeşî, İcabe, s. 121-122.

91. Nur Suresi, 12.

92. ez-Zerkeşî, a.g.e., s. 100.

93. Encyclopedia of İslam, c. I, s. 308.

94. İbn Sa'd, a.g.e., c: II, s. 375; İbn Hacer, İsabe, c: IV, s: 360; İbn Kayyim, a.g.e., II, 32; el-Hudari, a.g.e., s. 171; İbn Esir, Üsdu'l-Ğâbe, c: VII, s. 191; Ebu İshak, Tabakatu'l-Fukaha, s. 48.

95. M. el-Hatib, a.g.e., s. 157.

96. Subhi Salih, a.g.e., s. 35.

97. Subhi Salih, a.g.e., s. 313.

98. İbn Hacer, İsabe, c: IV, s. 361; Zerkeşî, a.g.e., s. 40.

99. M. el-Hatib, a.g.e., s. 331; Neşet Çağatay-İbrahim Ağâh Çubukçu, İslam Mezhepler Tarihi, s. 134.

100. M. Yusuf Musa, a.g.e., s. 50-51.